ברוך

עגנון — מקור היסטורי

על האגדה והפיוטן ש"י עגנון מאמרי הערכה לעשרות ואולי בעברית ובשפות זרות, מה להוסיף לכל מה שנאמר עליו זר בעיני מבקרי ספרות יפה, ני להעיר על האמת ההיסטו- שבסיפוריו הגליצאים. יודע פי הדעה המקובלת לא האמת ית תבוקש בדברי פיוט אלא בהם. ואולם משם שמצויות שונות על היער, השקפות הפי- , הבוטנאי, הגיאוגרף והסוחר יש גם ביצירה ספרותית מקום מבט שהיא משונה משל האא- אמת היסטורית אני מבקש דת שבכתב, גם דברי שירה מנט בעיני.

אחרות לשם לגיטימציה לכושר — את מיטב שנות למודי האו- ים בליתי בארכיונות ובסט- רות היסטוריים לתולדות גלי- יש האחרון למאה הי"ח, תקור מבר מפולין לאוסטריה, ראש עות החסידות וההשכלה. אח- את למודי שמשתי בהוראה בטרנופול וסדרתי עם אחד — עתה רופא ידוע בארץ — ת יוסף פרל ועיינתי בירושה של מגלה טמירין וחוג המש- מסביבו, ביחוד בחבורים וב- שנגנזו לדורות ולא נתפרסמו. קרתי והעליתי על אלפי פת- סמתי מעט בעברית ובגרמנית בפולנית, אחרי שהחלפתי פול בירושלים ואת דברי ימי בתיבת ארץ-ישראל. במחקרי גם באנשים וברוח הדורות, פר יכולת לתת ביטוי מוצק לחיי הרוח משכתי את ידי רומני שגם סופרים-חוקרים ניסו עוד לתת תיאור מדעי ח של יהודי גליציה מלפני מה שלא תאר או לא תצ- חוקר בסממנים היסטוריוגר- לפנינו ש"י עגנון בחיבוריו ה זו, יש בזה הרבה מן ות היוצרת, אשר גם תוס- ש — השואב לאובייקטיביות ל רגש, לא יוצר בלעדה. ש"י לא פיטן בלבד, כי אם גם רן, בקי ומומחה בתקופתו, ובדבור שבפיהם, במעשי- אמנותיהם ובהרגליהם. וכל יון מלביש צורה של פרקים על נושאים שונים, ש"י עגנון צורת ספור. ואולם אם חקה על שולחן הנתונה ותנחהו אות בתקופה, תכיר שכל פרט מלבד הנסים, שלפי הרגשתי אוים — מבוסס על איזה מקור שבכתב או שבעל פה. הנה ליציאי הגדול „הכנסת כלה" וב המעשיות מפי העם שבו, בחתי- בו הראיתו בעיני כאחד המקדשים רוב עמודיהם ובתרותיהם ויתר יהם הועברו מבנינים אחרים ואין פוגם בשלמותם וביופים, וכי כבוד בגאונותו של בונה מקדש בקושטא מפני שעמודיו הובאו שי אלילים שנהרסו. וש"י עגנון רס, כי אם הציל וקבע נוסח וצורה לספרות שבעל פה של יהודי מזרח גליציה. שלא לצאת מגדרי ושלא להפליג לגדר של מבקר הספרות היפה, אסתפק בהערה, שרוב המעשיות המסופרות ב„הכנסת כלה" מפי העם לוקחו. והרמיזות כשהן לעצמן אין אף אחת שלא יאמצא כמותן בחוג אפקי, ממה שראו עיני, או ממה שקראתי ושמעתי מהורי ומרבותי. ר' יודיל ה„גבור" של הכנסת כלה מתאים כמעט אות באות לר' חיים'ל, שהכרתיו בילדותי בעיר דומה בהרבה לבוצ'ץ', עירו של עגנון. אם הוא מתאים לברודי רבת המסחר והתנועת ההשכלה, ושפטו ההיסטוריונים של העיר הזו. ואולם זה לא השוב, טיפוס הבטלן בעל האמונה והבטחון הוא היסטורי לחלוטין. ר' חיים'ל שלי היה גר במרתף, קטן-קומה היה, גופו יריעת קלף שקוף על גל עצמות, עיניו טרוטות אדומות. ואולם בבית הכנסת נחשב לבעל צורה, „שואג כארי" בתפלה, עומד על רגליו שהוה בתפלות הימים הנוראים מתחלתן עד סופן. ועוד גבורה היתה בר' חיים'ל: אמרו עליו חבריו לשתית „תקון": כאבריו החיצוניים חלש הוא כזבוב, אבל אבריו הפנימיים חזקים, כי גמא י"ש הריק מבלי לעצום עינו או לעוות פניו. כנראה כל חיותו היתה מן ה„תקונים" שבבית הכנסת, מקום מושבו העיקרי, כדירתו — מרתף — לא מצא בודאי פרוסת לחם, על כל פנים הוא לא דאג לכך, כי כר' יודיל „לא היה לו שום מסחר ומשא ומתן כשאר כל אדם רק בתורת ה' חפצו בנגלה ובנסתר". (אגב, עגנון אוהב מאד את ה„פונטו", על כן יחטא לפעמים לשלמות האמת ההיסטורית של טיפוסיו ומיחס להם דברים אשר לא יתכנו. לר' יודיל הוא מיחס ששם לו כר קטן על בטנו, כדי שיראה כבעל-בשר ומכובד יותר על הבריות. ולי נראה: לא איש כר' יודיל ירמה את הבריות אפילו בנדנוד עפעף. את הכר על הלבן אפשר היה להניח לאיזה „גבר" דמאי. תבעתי בזה את עלבונו של ר' יודיל וכל הטיפוס שהלך כבר לעולמו, מעגנון אשר הציב לו מצבת עולם.

וכשם שהטיפוס של החסיד הבטלן היסטורי לכל פרטיו, כך גם הטיפוס של המשכיל העשיל. אין זה טיפוסו של יוסף פרל, אשר השתמש גם בכוח הז'נדרם האוסטרי, כדי להשכיל את נערי בני ישראל ולא בחל גם בדילטורות ששנאת ישראל נודפת ממנה, אין זה גם הטיפוס של האפיקורס להכעיס, כי אם משכיל נוח גם לסביבתו האדוקה באמונת צדיקים. (ישוב לשם מלה יפה פגם בצורה. העשיל מזמין את השפחה העליזה ומתלוצץ בפניה על נצרך עלוב. לכך לא היה מסוגל אפיקורס גליצאי, שהיה בניגוד לאפיקורוס ליטאי, רך מטבעו. יוסף פרל והדומים לו היו מוסרים את הקבצן — „בעטליודע" בשפת המשרדים האוסטריים — לרשות. העשיל המשכיל מתאים לטיפוס, שהקים מתוכו את רנ"ק ואת שי"ר ואנשים מסוג זה לא שאלו את פי ה„שקצה", אם יהודי זה יפה". וכן אזכיר כי על המשומד הלומד תורה באכסניה בכפר ספרו לנו שלוטאי נע ונד היה שהתגלגל לגליציה, בימי נעורי ידעו, כביכול, גם את הכפר, (צוה אחת מתחנות מסלת הברזל על הקו אשר גם בוצ'ץ' בנויה עליו). ועגנון כהיסטוריון נאמן כתב את הספור ולא הזכיר את מוצא האיש שהשתמד ונשא נכרית כדי שיוכל לשבת במנוחה וללמוד תורה, שהרי תעודת לידתו לא היתה בידו, והפגם חל על ישראל כולו ולא על בני ליטא בלבד).

בין הטיפוסים מטיפוסים שונים שב„הכנסת כלה" יש כאלה שהם אנושיים כלליים, אבל מר עגנון נתן להם לא כל-כך את האופי היהודי המיוחד. הנה, למשל, בעל האכסניה הטרדן. טרדנות זוהי מדה רעה אנושית כללית, אבל בטרדן היהודי קוים מיוחדים לו: הוא נוהג בך מלכתחילה מנהג בן-משפחתך, הוא דואג לגורלך, נעשה אפיטרופוס לך ולכל ישראל בעולם הזה ובעולם הבא. דומני שמימות הורציוס בסאטירה הידועה שלו לא כתב איש על טרדן משעמם תאור בלתי-משעמם כעגנון כאן. רבים שהיו יכולים לכתוב מנסיונם כמה פרקים על טרדנים מטרדנים שונים, אלא שצריך כשרון עגנוני, כדי שלא לשעמם את הקורא בתאור של ברנש משעמם.

ומלבד האמנות ההיסטורית יש ב„הכנסת כלה" גם נאמנות על הגיאוגרפיה. בשעה שעגנון כתב את חיבורו הזמין לו בית-הספרים הלאומי בירושלים מפות מדויקות מכמה גלילות של גליציה המזרחית, וכה שלח את ר' יודיל ואת עגלונו נטע לא על כנפי הדמיון, כי אם ישב כראש גדוד על יד המפה והתוה להם „מרשרוט". (הדרך אגב נטע זה הנני מוצא לו אילוסטרציות בזכרוני, כגון מטותי-מסעי (מתתיהו שהיה נוסע בקרון משא), או ברל די מוהמת —, עגלון שהיה מתגאה בדורה עשירה — או פרידלי עגלון וספר „עני ואביון").

לתקופת „הכנסת כלה" וגבוריה שייך גם הספר „בלבב ימים" שזכה ביותר לתהילת הביקורת. טול מכאן את מעשי הנסים ולפניך טיפוסים חיים של חסידי גליציה הראשונים שעלו לארץ לפני תשעים עד מאה שנה. לולי השרפות בעירות גליציה, וביחוד מלחמת העולם, שהשמידה רוב ספרים וכתבים, אפשר היה למצוא עוד מכתבים כאלה שכתבו אנשי בוצ'ץ' מן הדרך. נסיעת זקן לארץ-ישראל היה בימי נעורי מאורע אפילו בעיר בת עשרים אלף יהודים. ילדים נתבטלו מלמודם, כדי ללוות את האיש העולה לארץ הקודש, כל תיאור הנסיעה — מלבד הנסים — כאלו לקוח ממכתבים ומספרי מסע מחסידים. (אחד האנכרוניזמים המועטים הוא שיהודי בוצ'ץ' ידעו בימים ההם את הקהוה רק ממה שנזכר בספרים. מובטחני שזמן רב לפני זה ידעו לא רק גרעיני הקהוה כי אם גם את גרעיני הקקאו, אלא שלא היו נפוצים בעם כיום).

מדינה ומדינה וקבצניה. קבצני ליטא של מנדלי הלכו קבוצות קבוצות גדולות ולנו ב„הקדש", ואילו קבצני גליציה, שנהגו כבוד בעצמם, הלכו איש איש לדרכו. בלשון נקיה היו אומרים על קבצן היוצא מעירו שהוא „הולך על פני המדינה" (ער געהט איבער דער מדינה). לקבצן ותיק וטאפה היתה קביעות כקביעות הכוכבים והמזלות. בכל שנה ושנה היה מופיע בשבתות ידועות בערים ידועות ומתארח בבתים ידועים. היו לנו בימי ילדותי שני אורחים קבועים כאלה, ששמותיהם היו קשורים לפרשיות ידועות בתורה. כמוהם היו בגליציה בודאי כמה אלפים. זכרו של טיפוס זה אבד מן העולם ועגנון הציב להם מצבה ב„והיה העקוב למישור". בין עשרות הקבצנים „ההולכים על פני המדינה" שהכרתי בחיי לא נמצא אף אחד שירד ירידה כזו כגבורו של „והיה העקוב למישור", אדרבא אלה שהכרתים היו מחליפים מכתבים עם בני משפחתם וקובעים להם לוח הכתבות לכל השנה. זכורני קבצן אחד שהתפאר שצוה בביתו שלא יפטרו עני בידים ריקות. „גם עני חייב בצדקה" — אמר. מנשה-חיים שאינו כותב לאשתו שנים על שנים הוא יוצא מן הכלל ומפני זה קרה לו מה שקרה, וסיפור המעשה דורש זרות זו.

שני גבורים נערבים סובבים במדינה, חיים מנשה ור' יודיל זימנו לו לעגנון שעת-כושר להעביר לפני עינינו קהילות מקהילות שונות, להזמיננו לירוד לשקוביץ ולחתונות ולשמחות מצוה אחרות ולניחום אבלים, להראות לנו את אנשי התקופה במצבים שונים. בפחות כשרון עשה כזאת הפולני איגנצי חודז'קו ב„זכרונות [illegible]". ש"י עגנון בודאי לא קרא זכרונות אלה ואולי גם לא שמע עליהם, אבל יש איזה דמיון בין הדבר ובין „שיחת הבריות" gawęda בספרות הפולנית. עגנון לא הושפע מן הפולנים כשם שהם לא הושפעו ממנו, אבל שניהם ממקור אחד שאבו — מן המציאות ההיסטורית. ארץ אוהבת שיחה היתה פולין הישנה, בנוצרים כיהודים, המה בשלהם ואנו בשלנו. מיצקביץ' נתן ביטוי נהדר לשיחות השלאכטה הפולנית ועגנון תפס את שיחת אנשי שלומנו. ראוי לבעלי הבקורת הספרותית להשוות פעם את ה-gawęda שלהם לשיחות חולין של ת"ח אצל עגנון וסופרים עברים אחרים (כגון ז. י. אנכי ועוד).

ויותר מן הרקונסטרוקציה של דורות שעברו או שעברו במעט נאמנים תיאורי החיים מימי נעוריו של המחבר, כלומר מראשית המאה הב'. וגם על התקופה זו יכולני להעיד, מתוך קרבת הגיל וקרבת המקומות אשר בהם גדלנו. בגליל בחירות אחד בילינו את ימי נעורינו, ומה שראו עיני ראו גם עיניו. אפשר שבוצ'ץ' היא עוד יותר טיפוסית לעירה בצפה הגדולה, כפי שנקראה גליציה המזרחית, כי קטנה היא מעיר נעורי. עיר מחוז היא בוצ'ץ' — מושב סטארוסטה — וגימנסיה בה. זו הגימנסיה הנזכרת אילו פעמים אצל עגנון ידועה היתה בכל הארץ, שאפשר להשיג בה תעודת בגרות בעד בצע כסף. בכל הגימנסיות שבגליציה היו מורים לוקחי שוחד בודדים וכאן היה חבר לוקחי שוחד עם מנהל המוסד בראשם. כל בחור עשיר שלא הצליח במקום אחר הלך בוצ'צ'ה. הקהלה היהודית ידועה היתה במשכיליה — אפיקורסיה. ולא בבוצ'ץ' בלבד היו משכילים, כי אם אפילו בעירות שבסביבתה. בילדותי הכרתי מורה, כלומר ספק „מורה" ספק „מלמד" מגליל זה שהיה מכתיב לתלמידיו אגרות-שלום בגרמנית להוריהם מלים שחפש ומצא במלון למלים זרות (איינען גרוס עקזירען). בין גבוריו של עגנון ישנן משרתות, הקוראות בספרים — דבר שלא נמצא בעירי ובערים אחרות. במלחמת הבחירות „בנערינו ובזקננו" נטלתי כבר חלק וזכיתי אפילו להאסר, ובקראי כיום בסיפור זה הנני מוצא בו את רוח הזמן כאילו צולם במראותיו ובדיבוריו. מכל גבורי חיבור זה וגבורי „סיפור פשוט" הכרתי פנים בפנים רק את ראש העיריה, שטרן היה שמו, אבל מובטחני שכל הגבורים מן המציאות לוקחו ובדומים להם נפגשתי בחיי. בוצ'ץ' זו שלפני שלושים שנה איננה קיימת עוד. הנוער הבא אלינו בעת מעירות גליציה פרצופו אחר. אין עוד בחורים שיבלו את השנים שבין ה„חדר" והחופה בקלוב הציוני ויתווכחו ויבלו שנים ימים ולילות על שאלות עיוניות, אין עוד גם סטודנטים הקונים להם תעודת בגרות — מלחמת העולם ומלחמת הקיום של העם והיחיד העמידה דור חדש, שונה בהחלט מכפי שאבותיו היו כגילו. והרגשתי היא: את הדור הישן תפס ש"י עגנון וקבעו לדורות בספר כהיסטוריון נאמן.

התכונות שבנפש עוברות בירושה?

(המשך מעבר לדף)

אשר עדיין לא הולדנום. ידענו כי ברגע-ההולדה הונח לחלוטין היסוד הביולוגי לבנין האישיות ולעבי היסוד הזה הבא באחת עם חומר-הבנין. יש בידי החיים האינדיבידואליים כמה ובמה שאפשרויות של מתן צורה ודמות ואף אין בידם כל השפעה על עצם נכסי-הירושה. כי — מן המוכרח שנסתפק כאן בקביעת-ההנחה, לפי שלא נוכל לעסוק בפירוטה ונימוקיה — אין הורשה של תכונות וקנות. נמצא שכל המבקש, בחוג קטן או גדול, למשפחתו או לעמו להעמיד צאצאים בריאים ומתוקנים בגרעינים ולהבטיח לדורות הבאים אותו תוקף ובריאות חייב להכיר את תורת-התורשה במלואה מוסכמת וקפדנית ביותר. ואנו היהודים בארץ ישראל המבקשים להיות ולהיהלם לתחית עם ישראל, אין לנו תפקיד נעלה ודחוק יותר, מאשר לקיים כל ערך יקר שבנכסי-הירושה ולהמשיכו, לעקור כל שערכו פחות — לפי תורת התורשה, ביחוד התורשה הפסיבית, נבחרת אבגניקה הראויה לשמה. עם-ישראל לא יוכל להיות אלא על קרקע ישראל ובזכות האדם בישראל כנושא, המרבה ומפרה את הטוב שבנכסי ירושת-ישראל.

ד"ר מכס מרקוזה

הוראות אחדות לבעלי אופנוע

לא בכל מקרה תאונה שנגרם על ידי אופנוע יש להאשים אך את נהג האופנוע. הנוסע באופנוע מתרגל במשך הזמן לנסיעה נבונה, בהתאם לחוקי התנועה, כי הוא יודע היטב, שיש עין משגיחת על נסיעתו וכל הפרת הסדר עלולה להביא לו נזק בצורת ראפורט, קנס וכו'. לעומת זה אין קהל ההולכים ברגל כפוי לשום דרישות-הליכה מסוימות, ואיננו נזקק לסימנים המיוחדים שבכבישים מרובי התנועה. על כן מן התברה, ששומרי התנועה ומחברי חוקי התנועה והתחבורה ידעו לשים סייגים גם בפני העוברים ושבים. ומובן מאליו, שרוכבי האופנוע מצווים במיוחד על הזהירות.

בזמן האחרון נעשה האופנוע, המיועד להעברת אנשים ממקום למקום, למכשיר הובלה של משאות, בעלי משקל, צורה וגודל שונים. הואיל ושיווי-המשקל הוא העיקרון היסודי בנסיעה בדו-גלגלים, לכן מונע השימוש באופנוע להעברת משאות מלשמור על שיווי המשקל בסיבובים ובמורד. בזמן שהאופנוע טעון מוכרח בעליו להשתמש במהלכים הגורמים לרעש נוסף. המוביל משא באופנוע שלו שוכח לפעמים מתוך הרגל על המעמסה הנוספת שבכלי-רכבו, הדורשת ממנו תוספת זהירות וגורם לפגיעה.

תפיסת „מקום" בכביש היא שאלה חשובה מאד. נוסעי האופנוע רגילים לנסוע בשעה שהכביש לפניהם חפשי במעט קרוב לאמצע הכביש ושוכחים כי מאחוריהם יכולים לנסוע אוטו, אופנוע או עגלה ומתוך זה נפגעים רוכבי האופנוע ע"י הנוסע אחריהם. הנסיעה הנכונה היא הנסיעה בתור. בשעת שמירת התור יש להשתדל ולהתקרב יותר לצד ימין של הכביש. בנסיעה בתור יש לשמור גם על הריוח שבין כלי-התחבורה השונים, כדי שתהיה לנוסע במקרה של עמידה פתאומית אפשרות לעצור את מכוניתו ולתת סימנים לנוסעים אחריו. צורך זה בריוח בין כלי-הנסיעה בולט ביחוד במקומות שהכביש הוא צר. על נוסע באופנוע לזכור תמיד, כי ברצותו לעזוב את מקומו בתור עליו לעשות זאת אך מצד שמאל.

נסיעה „מהירה" ומעשי-להטים ספורטיביים תוך כדי נסיעה באופנוע מזיקים בהחלט. הפותח בנזין ומחזיק את ה„קליאפש" מקים רעש, המושך את תשומת לב העוברים ומבלבלם. יש לזכור שבהתאם לפקודה האחרונה אסור להשתמש בצפצופים במקום שדרושה רק שמירה על התור. מובן מאליו, שהרעש המיותר אינו מאפשר את השמירה על חוקי התנועה.

הנוסע באופנוע צריך להיות מזוין בסבלנות מרובה, ביחוד בשעה שמכווני התנועה מפסיקים את התנועה. אין על רוכבי-האופנוע לחשוש שמא יפסיד ע"י כך זמן. כשהכביש רטוב צריכים רוכבי-האופנוע לעצור את מכוניותיהם לא בבת אחת, כי הדבר עלול להוציא אותן משיווי המשקל הדרוש.

בזמן הנסיעה בלילה בפנסים מוארים יש לכוון את האור למטה לכביש במרחק 20—30 מטרים. מרחק כזה מספיק לנוסע כדי לעצור ברגע הדרוש את המכונה, ומצד שני יכול האור יהניף על הכביש למנוע תאונות, בהצטלבות הכבישים. הנוסע באופנוע ישים לב במיוחד אל האור האחורי, כי זהו סימן מובהק לנוסעים אחריו.

ברור מאליו, שהנוסע באופנוע צריך להיות מרוכז בנסיעתו ולא להסתכל לצדדים. עיניו צריכות להיות מכוונות קדימה. עליו לשים לב להוראותיו של מכוון התנועה ולהשתמש בכל הסימנים המבטיחים לו נסיעה נכונה ובלתי מופרעת ע"י הנוסעים מאחריו.

מרדכי ויניצקי
ראש הסקציה לאופנוע
של „הפועל"

בנק שלמה המלך בע"מ
ירושלים — תל-אביב — חיפה

ביום ב', ד' דחוה"מ ס' תרצ"ז, 5 באוקטובר 1936 תתקיים חלוקת ההלואות החדשית של אגרות חוב (אובליגציות) מסדרה שניה לפי התכנית דלהלן:

20 הלואות בסך 5 לא"י כ"א — 100 לא"י
1 הלואה בסך 500 לא"י — 500 לא"י
ס"ה 600 לא"י

מההלואות יהנו רק אלה שתשלומיהם בסדר גמור. סדרו תשלומיכם

5533
גן ומעון ילדים „מלכה" (שנה שלישית לקיומו)
עבר לדירה חדשה
רח' בן-זכאי 3, פנת מונטיפיורי 46
הוכנסו שפורים ושכלולים. אויר צח, טיפול אינדיווידואלי, השגחה רפואית
מתקבלים ילדים-ות מגיל 3½ ומעלה
הילדים נשארים במוסד מהבוקר עד 5 או עד 7 (לפי רצון ההורים) בערב ומקבלים אוכל מבריא וכשר וחינוך טוב, בהדרכת גננות ומורים מומחים
להרשם במשרד בית הספר בשעות 10—12 ו4—6 אחה"צ.

דניאל בומבירג

(מתוך המחזור „בקיפולי ספר", תמונות מגלגולי הספר והדפוס העברי)

רפים הנוצרי דניאל בומברג מאנטווערפן לוויניציה ויסד שם עברי בשנת רע"ז (1617), לא המדפיס הראשון שהדפיס ספרים ם. עוד ארבעים ושבע שנה לפני שנת רל"ה (1475), הדפיס המד- היהודי אברהם בן יצחק ן' ן בעירה הקטנה ריג'יו די קל- באיטליה הדרומית את פירוש על התורה, הספר הנדפס הרא- עם תאריך שנשמר בידינו. מאז יסוד הדפוס בוויניציה נדפסו לערך וחמשים ספר על ידי מדפיסים שונים בערי איטליה וספרד, ם בני שונצינו המפורסמים ילו להדפיס את התלמוד בבלי גמר"א (רמ"ד — 1484). ואח- כן כשבאו כותבי-הקורות העב- לקבוע בספרי קורותיהם את המ- הגדול של ראשית הדפוס העברי, את המדפיס הראשון מריג'יו די אה, שכחו את המדפיס הרופא ם בן שלמה כונת שהדפיס עבריים נהדרים בביתו במנטובה לפני שנת ר"מ והתפאר שהוא בכמה קולמוסים בלא מעשה שבחו את ר' ישראל נתן אבי י שונצינו ואת מפעלו ומפעל ההדפסת הספר העברי, וייחדו את ע דוקא על שם המדפיס הנוצרי, ל בפעולה ארבעים ושבע שנה המדפיס העברי הראשון.

יוסף הכהן בספרו „דברי הי- מלכי צרפת" מספר: בשנה ההיא (1513) התחיל להדפיס דניאל בומבירגי מאנווירסה, והוציא מאפילה לאורה ספרים הרבה בלשון הקודש, ותמיד היו הולכים ושבים בביתו אנשים מלומדים כפי האפשר, ולא השיב אחור ימינו ליתן לכולם ככל אשר שאלו כיד ה' הטובה עליו. ודניאל הנ"ל הוא נוצרי נולד מאביו ומאמו ובכל זקניו לא היה טפה מזרע היהודים". (שים לב להדגשה זו, שלא היה יהודי ולא מצאצאי יהודים). ר' גדליה ן' יחייא בספרו „שלשלת הקבלה" מציין את המאורע בקיצור בדרכו: „בשנת ה' אלפים רע"א התחיל דניאל בומבירגו להדפיס הגמרא וכל שאר ספרי הקודש". (אגב התאריך אינו מדויק אצל כל כותבי הקורות). גם ר' דוד גאנז בספרו „צמח דוד" קיבל מהם את העובדה הזו לציון המאורע ההיסטורי של הספר העברי ורשם ליד שנת רע"א: „דפוס הראשון לספרי הקודש ע"י דניאל בומבירגא בוויניציאה היה בשנת רע"א".

ושמו ההיסטורי הטוב של הנוצרי דניאל בומבירגי נשתמר כל כך לדורות, עד שגם מאתים וחמשים שנה אחרי יסוד דפוסו, כשבא אוהב-הספרים הגדול ר' יצחק בלינפאנטי להדפיס באמשטרדם בשנת תקמ"ה את תהלים עם פירוש רד"ק על פי המקראות הגדולות מדפוס בומבירג, מצא לנחוץ להאריך בשער ולכתוב: „אשר נדפס מקדמת דנא בפעם הראשונה היתה לראש פינה בוויניציאה המעטירה בשנת רע"ה ליצירה ע"י שר הבירה דניאל בומבירגי נודע שמו בשערים. הוא היה גדול מכל בני הנוצרים, אשר הביא תחת מכבש דפוסו והזיל זהב מכיסו להדפיס הש"ם ומקרא גדולה וקטנה, ושאר מפרשי התורה ויפתח לנו שערי אורה. הוא היה הראשון הנבר אשר הוקם על במלאכת הדפסת ספרינו הקדושים במעלה יתירה..."

במה זכה איפוא מדפיס נוצרי זה יותר מכל בני אומנותו היהודים שקדמו לו בזמן?

הוא זכה לכך במפעלו הכביר בכמותו והחשוב באיכותו: בבית-דפוסו נדפסו קרוב למאתיים ספרים עבריים בכל ענפי הספרות העבריה, רובם חשובים ויסודיים. אולם גולת-הכותרת של מפעלו היתה ההוצאה הגדולה של התנ"ך (ידועה בשם מקראות גדולות) עם הפירושים העבריים הקלסיים ועם המסורה הגדולה, שנדפסה בבית-דפוסו בשנת רע"ח (1518) והוצאה שלמה של התלמוד בבלי. התנ"ך הגדול שלו שימש דוגמא לכל הוצאות התנ"ך שנדפסו אחריו עד היום. הוצאת התלמוד בבלי שלו, שנדפסת בפעם הראשונה בשנות ר"פ—רפ"ג (1520—1523), היתה ההוצאה השלמה הראשונה של התלמוד (לפניה נדפסו רק מסכתות מסכתות), וצורת דפי התלמוד שנדפס אצל בומבירג שימשה דוגמא כמעט לכל ההוצאות שבאו אחריו, דף על דף ממש. דף התלמוד שאנו רואים עתה בכל הוצאה הוא-הוא הדף שנקבע בבית דפוסו של בומבירג. הוא גם הדפיס את ההוצאה הראשונה של התלמוד ירושלמי ואת ההוצאה הראשונה של התוספתא, והכל בצורה נאה ומהודרת, באותיות [illegible] המרנינה את לב הקורא עד היום.

דניאל בן קרניליו בומבירג היה בן משפחה עשירה באנטוורפן, ועבר לוויניציאה בראשית המאה הט"ז. בוויניציאה הכיר את המומר פראפליצ'ה דה פראטו, שעודדהו ליסוד הדפוס. בודאי התכוון בומבירג בעיקר לשם עסק, אבל לא לעסק בלבד, כי גם עצם ענין הדפוס העברי משך את לבו עד מאד. הוא ידע את הלשון והספרות העברית וידע מלכתחילה לכנס סביבו חבר מלומדים השובים להיות עורכים ומגיהים ונתן להם אפשרות לעבודה ביד רחבה. ביניהם היו ר' חייא מאיר בן דוד אחד מדייני וויניציאה שהשתתף בהגהת התלמוד בבלי, ר' אליהו בחור המדקדק, יעקב בן חיים ן' אדוניהו מתונים מארבלה המסורה ומגיה ספרים רבים. זה האחרון המיר אחר כך את דתו, אולם מפעלו השוב כל כך עד שגם לאחר המרתו חזרו והדפיסו את דבריו בתוספת הערה: „אלה דברי המגיה הראשון שהיה שמו לפנים בישראל יעקב בר חיים שהגיה סדר טהרות עם פ' רבינו שמשון, ולפי שאמר החכם קבל את האמת ממי שאמרו, ראינו להדפיס דבריו פה". וכן כתב עליו ר' אליהו בחור בחרוזים שיש בהם תהלה על פעלו הספרותי וגנאי על המרתו: „אבן המסורת מהארבע ועשרים הנדפסות הנה, לא ראיתי כהנה, בכל ספרי הקדמונים, מסודרים ומתוקנים, ביופי ובהדור ובטוב הסדור, סדרם אחד מהנבונים, היה שמו לפנים, בישראל נקרא יעקב, תהי נשמתו צרורה בצרור נקוב."

דניאל בומבירג השקיע בבית-הדפוס את כל מאדו, ומאדו לא היה קטן כלל. לפי עדות אחת השקיע במפעלו ארבעה מיליונים זהוב, לפי עדות אחרת עלו לו הוצאות-התלמוד בבלי מאת אלה טהלר. אפילו אם נניח שסכומים אלה מוגזמים במקצת, ודאי הוא שבשעה שפרש מהעסק בשנת רצ"ח (1538) יצא נקי מכל רכושו, כי הפסיד את כל אשר לו. כבר עובדה זו עצמה מראה שלבו לא היה לעסק בלבד, ואין ספק שאהבת הספר העברי ואהבת החכמה ולומדיה חלקה רב בפעולתו של בומבירג. משמע-נא איפוא מה מספר בומבירג על עצמו. הנה כה דברו בחתימתו להוצאה הגדולה של התנ"ך: „אמר דניאל בן קרניאל בומבירגי מאנווירשה הדר היום בוויניציאה העיר רבתי עם. הנה מנעורי גדלני הטבע כאב לעורר נפשי התחרה והצעירה לאהוב החכמה ואוהביה כל ימי חלדי עד כי היה לי טבעי למשיב נפש להחזק כוחותי לרדוף המושכלות ולהאיר אל עבר פני להצור לנו מטיט היון טיט העצלות והבטול. ואם כי ידעתי נאמנה ערכי השפל והחסר, כי לא בינת אדם לי במה שצריך לחיוב האדם הנמצא החי המדבר, כי בדבור המשכל לבדו יושב בהשרבת השואל מהו, ואנכי צעיר השכל רפה, התבונה משולל מהשלימות, מכל מקום במציאותי זה אשר בראני ה' ואם כך הוא, את העיון בחרתי לאה לי ואל החכמה אמרתי אחותי את אם אזכה בה. וכאשר התבוננתי בקוצר ערכי כי תורת ה' תמימה משיבת נפש לה לבדה משפט הבכורה להאיר כל אנוש אשר הוא חי בכל מיני השלמות והחכמות והדתות והנימוסים כלנה, על כן בחרתי אם אוכל להתבונן בחלקיה עם אחזת רעים הברים מקשיבים ומיודעים, ולאהבתי אותה מאשר תנו ה' אותי, הקימותי אצלי אומנים הכמים ויקרים להדפיסה בדפוס באופן שלם וישר התורה ונביאים וכתובים עשרים וארבעה המה מטיבי לכת עם התרגום [illegible] יהם במקומותיהם ובמוש- [illegible] שים נפרדים להם למשפחו- [illegible] וזה להפיק רצון נפשי [illegible] יל לה לעיין בם, וגם לור- [illegible] ת דבר ה' והחפץ בו להוד- [illegible] רוא בהם, וידעתי כי ה' [illegible] מנעתי ממנה דבר להשלים [illegible] תדלות נמרץ ולא עצרתי כוח [illegible] ה אל מחוז חפצי כיד ה' [illegible] כי מנו הכל, ואברך ה' [illegible] עד כה להשלימה פה וויני- [illegible] ה אשר במחוז איטליאה [illegible] לדוכוס לאונרדו לורידנו [illegible] פ"ק ביום כ"ו לחודש כסלו. [illegible] יעף כוח ולאין אונים עצ- [illegible]

[illegible] ים האלה של בומבירג הכ- [illegible] ב רוח דור ההומניסטים [illegible] ה מעריץ נלהב של רויכלין [illegible] את הערצתו במכתביו אליו) [illegible] ם בעדויות בני זמנו. כך [illegible], ר' אברהם דבלמש [illegible] יקרק, בהקדמתו לספר-הדק- [illegible] וקנת אברהם": „והנה יצא [illegible] אל בומבירגי איש המעלות, [illegible] עבר דובר בו נכבדות, [illegible] ראו על כל הנשמע עשה [illegible] איש נוצרי ואת אלהיו הוא [illegible] ישראל לא יקרא, ומרות גם [illegible] רות במתים, הבאים לדרוש [illegible] ב נוהים, לא עמדו רגלי [illegible] ת הר סיני. אליו שמתי כל [illegible] וא מן המזילים זהב מכיס [illegible] ממנו הוציא לחוק תוכות, [illegible] ים מקרא ומשנה והלכות, [illegible] וקים ירבות, אף הוא למד [illegible] יהודית, ועשה לו מהם עט- [illegible] ין בזוהר הרקיע מזהירות, [illegible] ם עהות ובראותו אותי מתאמץ לשכון מרומיו, פתח לי גנזי מרומיו והזיל בשמיו וארובות שמיו, ילאהוו בסגסגיו, ולאכול פרי עדניו, והעמידני על עניניו. וביקש ממני לחבר ספר..."

אברהם דבלמש מוצא לנחוץ להעיר על בומבירג, כי „לא עמדו רגלי אבותיו תחת הר סיני" וכן מדגיש ר' יוסף הכהן „הוא נוצרי נולד מאביו ומאמו ובכל זקיניו לא היה טפה מזרע היהודים". ונראה שעוד בחייו טעו רבים לחשוב על פי מעשיו שהוא יהודי, ועל כל פנים התיחסו אליו כמו ליהודי וכתבו אחרי שמו את הראשי-תיבות יצ"ו (ישמרהו צורו וקונו) ואחרי שם אביו כתבו ז"ל (זכרונו לברכה). שמו היה מפורסם כל כך בין היהודים עד הדורות האחרונים, עד שיהודי מפולין שנסע לאמריקה נזכר בעברו באנטוורפן מתוך התרגשות גדולה בדניאל בומבירג בן העיר הזאת וכתב על זה ב„המגיד" שבו קרא לו „הרב הצדיק החכם יסוד עולם" (ידיעה זו אני מביא על פי ברלינר).

בחייו הפסיד בומבירג את כל הונו הרב, אבל הפעם לא היתה ההיסטוריה כפוית-טובה, ולא עוד אלא ששכחה לטובתו את חלוצי-הדפוס הראשונים וציינה על שמו את ראשית הדפוס העברי. אילו עמדנו להציב מצבת-זכרון למו"ל גדול על פתח בית-הוצאת-ספרים, הייתי בוחר בנוצרי דניאל בומבירג שעשה למען הספרות העברית יותר מכל מו"ל ומדפיס לפניו או לאחריו. ועל לוח-הזכרון הייתי כותב את הדברים שכתב בומבירג עצמו לרויכלין: „יצדק יותר לומר שנוצרת למען אחרים מאשר לומר שנוצרת למען עצמך, כי תמיד בכרת תועלת וולתך על פני תועלתך".

אברהם יערי